

Posudek vedoucího práce na diplomovou práci Martina Šorma *Intimita a samota v díle Chrétiena de Troyes a v dvorském románu českém*, Filozofická fakulta UK Praha, Ústav českých dějin, Praha 2015, 150 stran

Diplomová práce Martina Šorma se zabývá středověkými literárními reprezentacemi intimity, tedy písemnými projevy niterné identity ve vztahu k samotě a ke společnosti. Základním pramenem je mu dílo Chrétiena de Troyes (tvořil zhruba v letech 1170-1191). Jde o literáta mimořádně významného pro kulturní dějiny středověku, v českém prostředí až do nedávné doby takřka opomíjeného. Situace se podstatně změnila v posledních letech díky studiím Martina Šorma. Nemám na mysli jen jeho vynikající bakalářskou práci, ale také několik pozoruhodně zralých článků v odborných časopisech a sbornících, na něž diplomová práce svým způsobem navazuje.

K mnohotvárnému dílu Chrétiena de Troyes a jeho pokračovatelů, zvláště k románům napojeným na tristanovskou tradici, může historik přirozeně přistupovat tematicky i metodologicky velmi různorodě. Martin Šorm se rozhodl zaměřit na obrazy niternosti, samoty a potřeby soukromí. Jde tedy o úhel pohledu, který prozatím uplatňovali spíše odborníci na středověkou literaturu než tradicionalistický a pozitivistický proud historické vědy, zaměřený na politiku, události a činy velkých osobností. Zvolený okruh pramenů je přitom i pro historika, resp. medievistu lákavou výzvou k interdisciplinárnímu tvůrčímu výzkumu.

Posuzování práce je pro mne o to snadnější, že diplomant postupoval při jejím psaní z hlediska univerzitního studia ideálním způsobem: rozpracované části mi předkládal k posouzení, nad jejich formulacemi, hodnocením i závěry jsme společně diskutovali. Můj posudek proto může pominout tradiční komentáře ke struktuře práce.

Rád bych jako učitel vyzdvihl fakt, Martin Šorm dospívá postupně k osobitému stylu vyjadřování, jež mohou zastánce „objektivnějšího“ a strohému přístupu k historickému psaní zarážet, osobně jej však vítám jako jednu z možných cest. Příkladem diplomantova přístupu může být již programová věta *„Kdyby nebožákovi neposkytoval jistou záchrannou síť*

historiografický názor zvaný „kulturní dějiny“, mohl by se ztratit v iluzi, že dějepisec píše děje. A čte-li si tedy středověkou literární fikci a prohlíží-li si přitom doprovodné iluminace v rukopisech, žádné minulé děje nikdy nenapíše“. Z mého pohledu vedoucího práce jde o základní stanovisko ke smyslu a šíři medievistického bádání, které nelze omezovat na dějiny institucí včetně státu, jeho teritoriálního vývoje a diplomacie. Není také důvod spatřovat v těchto bezesporu důležitých problémech témata ústřední. Otázka, jaké problémy jsou vlastně pro historickou vědu „základní“ zůstává mimochodem mnohem komplikovanější, než jak se může při pročítání direktivních studijních plánů zdát. Diplomantovo prohlášení, že historik „...nepotřebuje dějiny, nepotřebuje události. Stačí mu jakékoli stopy, nazývané vodní metaforou „prameny“, které z minulosti pocházejí (ale samy od sebe netryskají)...“ ponouká k zamyšlení. Jde myslím o závažné východisko. Osobně s ním souzním (prameny totiž tvoří informační strukturu, jejíž využitelnost je závislá na charakteru historikových otázek), přesto by Martin Šorm mohl svoje krédo rozvinout při diskusi během obhajoby diplomové práce.

Již úvodní, řekněme teoreticko-vymezující kapitoly prokazují, že Martin Šorm dlouze přemýšlel o adekvátních cestách přístupu k pramenům, jež si zvolil (milostná lyrika, exemplární povídky, romány – viz. s. 10). Termín „exemplární povídky“ mimochodem nenáleží k nejužívanějším, snad by ho tedy bylo vhodné rozvedením trochu přiblížit. Jinak s diplomantem souhlasím v tom, že forma fikčního příběhu vzbuzuje u badatele velké osobní zaujetí, bez něhož by snad ani zkoumání podobného okruhu témat nebylo možné.

Strany 13-14 diplomové práce přináší cenné postřehy k historikovu přístupu vůči textům, jež lze zařadit mezi literární fikce. Martin Šorm přitom správně uvádí, že rozčlenění jednotlivých textů do skupin „fikce“ a „nefikce“ není jednou provždy dané. Závisí rovněž přirozeně na přístupu toho kterého historika.

Podkapitolka historik a dvorský román (1.4) obsahuje výběrový seznam autorů, ke kterým se diplomant hlásí jako k inspiračním zdrojům. V souvislosti s Erichem Köhlerem poněkud zarazí zmínka, že tento autor používal díla Chrétiena de Troyes „k výzkumům vrcholně středověké aristokracie“ (s. 16). Osobně bych byl při používání termínů vrcholný a pozdní středověk opatrnější, zvláště vzhledem k tradičním vymezením v českém prostředí. Jako námět do diskuse: jak tedy diplomant časově vymezuje (v prostoru západokřesťanské civilizace? v jiném?) pojem vrcholný středověk?

Jako stoupenec Le Goffova pojetí „dlouhého středověku“ mohu jen uvítat programovou deklaraci ze s. 17 diplomové práce, podle níž historicko-antropologické bádání zaměřené na téma intimity a soukromí získá větší hloubku, pokud se bude sledovat v perspektivě dlouhého trvání.

Podkapitola 1. 5 nazvaná dvorský román- román o intimitě na mne osobně působí jako výzva. Dvorský román je samozřejmě moderním literárněvědným pojmem, resp. jistou konvenční konstrukcí. Souhlasím s Martinem Šormem, že recepci těchto románů nelze omezovat na aristokratické prostředí, byť znalost konkrétních děl (nikoli románových látek) např. v městském prostředí nelze podle mého názoru přeceňovat. Za šťastnou nicméně pokládám provizorní diplomantovu volbu kategorie „dvorský román“ (ve smyslu zatupujícím bretonskou látku) jako instrumentální zábrany chránící před přílišným a nezvladatelným nárůstem pramenné základny (s. 19). Mohl by však autor v této souvislosti jasně zformulovat své stanovisko v rámci diskusí ohledně eventuálního genderového vyhranění čtenářstva či posluchačstva románů (jednalo se hlavně o ženy? A pokud ano, které prvky by tomu nasvědčovaly?)

Zásadní vymezení pramenné základny přináší diplomová práce na s. 22: jde o český, především artušovský dvorský román přelomu 14. a 15. století (Tandariáš a Floribella, Tristram a Izalda) a vedle něho nejstarší evropský zástupce téže kategorie –Chrétienovy romány Filomena, Erec a Énide, Cligès, Rytíř na vozíku, Rytíř se Ivem a Příběh o míse. Vzhledem k tomu, že Martin Šorm nejspíš postupně zpřístupní většinu těchto děl českým čtenářům formou popularizačních komentovaných edic, předkládám mu – v uplynulých letech opakovaně – v úvahu vhodnost lpění na sice badatelsky ospravedlnitelném, ale dosud nezavedeném názvu Příběh o míse (byť samozřejmě má jistou logiku – viz zdůvodnění v pozn. 259 na s. 71)

Mimořádnou schopnost formulovat badatelské téma naopak Martin Šorm prokázal při vymezení intimity a samoty jako medievistického problému (počínaje s. 25). Obzvláště závažné a inspirativní mi zde připadají pasáže oddělující intimitu a samotu. Souhlasím s diplomantem (i na základě vlastního dlouhodobého zkoumání textů o něco pozdějších, vesměs z 14.-15. století), že samota zpravidla připadala středověkým autorům ošidná. Zvláště osamocenosť mocného panovníka byla vnímána jako znak zneklidnění a abnormality.

Jedna ze zásadních myšlenek práce se objevuje na počátku podkapitoly 2.4: Performativní aspekty a reprezentace. Martin Šorm zde podle mého názoru správně upozorňuje na fakt, že dějiny niternosti vlastně nelze napsat, protože prameny ji ze své podstaty nemohou zachycovat. Objevuje se v nich pouze její jevová, vnějšková, povrchní stránka. Badatelé, kteří se zabývají středověkou zbožností, mystikou, středověkými emocemi, dvornou láskou a dalšími příbuznými tématy zkoumají pouze jejich reprezentace. Diplomant tedy správně pochopil, že zkoumat může výhradně způsoby, jakými středověcí autoři o intimitě psali.

Za vhodné východisko pokládám autorem navrženou klasifikaci tří kategorií přítomnosti intimity v literárních pramenech. První dvě kategorie lze označit za intencionální reprezentace dané intimní situace ve středověkém textu. Třetí typ pak není autorem zachycen vědomě a informace o intimitě tu pouze prosvítají, dnešní interpret ji tedy musí vyčíst mezi řádky.

Vnesu trochu nuance do jinak zasloužené chvály: diplomant rád užívá termín „výhodný“ v souvislosti s volbou badatelského tématu. Např. na s. 34: „Pro historika- medievistu je pak zvolené téma intimity nejen výhodné, ale dokonce zcela zásadní“. Mohl by během obhajoby tento diskutabilní termín osvětlit? Osobně dokážu pochopit potřebu nepřipadat si „svým badatelským polem zbytečný a neaktuální“ a „dotýkat se otázek podstatných“: přizná si však některý historik opak? Tedy okrajovost a neužitečnost vlastních výzkumů?

Plně naopak souzním s diplomantem v pasážích o nezbytnosti interdisciplinární spolupráce i v metodologicky závažných postřezích o intimitě jako svrchované medievistickém tématu. Středověkou civilizaci totiž nejčastěji studujeme spíše pod vlivem vnějškové teatrality a halasnosti, nikoli z jakési odvrácené, ale neméně důležité strany, tedy nenápadnosti, ústraní, pokory, obyčejnosti, vnitřní niterné hloubky.

Správné metodologické východisko volí Martin Šorm (v souvislosti ze „Znepokojivým sdílením intimity v Rytíři na vozíku“ na s. 43). Středověká fikce nemá totiž primárně funkci sociálně kritickou, není ji tedy možné srovnávat například s tzv. realistickým románem 19. století. Niternost či samotu musí tedy medievista v textech hledat vynalézavěji.

Pozdější důkladné probádání by si možná zasloužila okrajová poznámka, týkající se česky psaných pramenů. V českých literárních textech nejsou zmínky o Lancelotovi, Guenièvre se

objevuje jen jako bezejmenná Artušova manželka. Je ovšem zajímavé, že Lancelota vidíme na freskové výzdobě, vzniklé na objednávku knížete Jindřicha Javorského a jeho ženy Anežky, dcery krále Václava II. Některé jen naznačené a letmo zmíněné motivy by si v budoucnu (například v chystané disertační práci) zasloužily hlubší analýzu – mám zde na mysli problém tykání/vykání. Jeden příklad za všechny: na s. 44, pozn. 139 je zmíněna rozvracečská role Maleaganta, který svým příchodem a navíc tykáním umožňuje romanopisci Chrétienovi využít topos „světa naruby“. Jaká byla tedy vlastně role tykání a vykání ve francouzské a české společnosti středověku?

Za jednu z nejpřínosnějších částí předložené diplomové práce pokládám podkapitulu 3.4: Láska a válka- hledání rovnováhy mezi soukromým a veřejným působením. Martin Šorm zde pracuje s adekvátním předpokladem, že středověká aristokratická společnost či spíše její tradiční mocenské uspořádání se zakládalo na každodenních zjevných a halasných reprezentacích všech zavedených sociálních hierarchií a distinkcí. Lze ji též označit za společnost performativní, postavenou na otevřené, přímočaré a názorné komunikaci, fyzické či alespoň zástupní vizualizované přítomnosti, sdílení a sdružování, a utvářející tedy sebe samu opakováním a teatrálním manifestováním vlastních pojmenování, ale i požadavků a závazků. Myslím, že diplomant zvolil jako starofrancouzský ekvivalent „zjevnosti“ vhodné slovo „monstrance“ užívané v prostředí Chrétiena de Troyes. Samotná volba termínu svědčí o diplomantově smyslu pro navázání dialogu se středověkou kulturou.

Poznámkový aparát práce Martina Šorma prozrazuje šíři diplomantova záběru a schopnost prostudovat a tvůrčím způsobem využít rozsáhlou škálu literatury různého zaměření a psanou mnoha jazyky. Vzhledem k současnému nepříliš povzbudivému stavu české literární bohemistiky, jež by historikům mohla sloužit jako nezastupitelný zdroj metodologické inspirace, jsou odkazy na českou literaturu přirozeně vzácnější. Souhlasím také s kritickými výtkami vůči některým českým publikacím slibných názvů (mám na mysli např. matení pojmů a nepodložené útoky – při vypuštění literární fikce jako pramene- proti francouzské historické produkci v monografii T. Klimka Krajiny českého středověku).

Diplomantovu obdivuhodnou zralost jako již zkušeného medievisty dokumentuje též Exkurz do literární antropologie předmětů – postel (žádaná a sémanticky virtuální)- počínaje s. 73. Martin Šorm si uvědomuje, že ideální historiografický přístup bývá rovnovážnou

syntézou otázek kladených historikem, a odpovědí poskytovaných či vnucovaných prameny. Téma literární reprezentace postele a jejích funkcí v artušovské fikci 12. až 15. století přitom vyvstalo spíše samo a jeho význam posiluje autorovo seznamování se s dalšími literárními díly středověku. Na základě vlastní badatelské praxe musím poznamenat, že tomuto jevu, tedy postupnému vyvstání či vynořování důležitosti předtím podceňovaného či zdánlivě okrajového tématu na základě studia pramenů chápu (například problém středověkých víl, v diplomové práci ostatně rovněž zmíněný).

Za nutné pokládám také vyzdvihnout diplomantovu snahu využívat zatím neprávem pomíjené česky psané prameny středověku, zvláště Tandariáše a Floribellu (podkapitola 4.5 Dvorné snění za hranicí dvornosti?, počínaje s. 92). Právě díky citlivému rozboru jedné z pasáží poukázal Martin Šorm na jedno z „bolavých míst“ v životě dvorské společnosti: zamyšlený a osamocený rytíř mohl svou dočasnou izolaci ohrozit jak svou družinu, tak i sebe sama.

Mohl bych citovat další a další pasáže, kde Martin Šorm díky četbě obdivuhodného množství děl světové medievistiky a vlastní tvůrčí invenci poukazuje na propojenost literárních textů středověku se sociálními, symbolickými a politickými aspekty středověké společnosti. Jako jeden příklad za všechny uvádím pasáž ze strany 119, pojednávající o samotě jakožto atributu šilenství. A to spolu s nezvyklým účesem, kyjem, hrachem a lunatickým tvarohem či sýrem, přičemž sýr a hrách naznačovaly, jak diplomant správně postřehl, též degradaci sociální.

Diplomová práce Martina Šorma - na niž ostatně bude navazovat doktorská práce v cotutelle ve spolupráci s prof. Bernardem Ribémontem z Univerzity v Orléansu - nabízí v rámci tradičního závěru také badatelské výhledy do budoucna. Jako plodná se její zvláště mnohost sémantických poloh postele, resp. lůžka. Kromě spojení se základními antropologickými mezníky a přechodovými momenty lidského života se jako výrazná ukazuje vazby mezi postelí a reprezentací moci. Na s. 131 formuluje Martin Šorm podnětnou myšlenku: při přípravě práce si uvědomil, že intimita a samota jsou, jako ostatně celá oblast „vnitřního světa“ stále ještě vnímány z genderového pohledu jako otázky spíše ženské. Jakožto historik si tedy klade logickou otázkou: řadil zmíněné jevy do „ženské sféry“ i

středověk? Byť sám načrtává prozatímní odpověď, mohl by se věnovat problému obsírněji během diskuse při obhajobě?

Závěrem posudku: Martin Šorm prokázal, že si plně osvojil zásady historikovy práce. Díky mimořádným jazykovým znalostem (většina jeho pramenů je ve staré, popř. střední francouzštině) a citu pro specifiku literárních pramenů využil historiky prozatím neprávem opomíjené texty. Přistoupil k nim tedy jako medievista – a to není málo. Kriticky a s tvůrčím smyslem pro nuance zapracoval do své práce podněty rozsáhlé zahraniční i české literatury různého zaměření. Diplomová práce Martina Šorma je důležitým příspěvkem k tolik potřebné (často ostatně jen formálně deklarované) interdisciplinární spolupráci a globálnímu pojmání medievistiky jako komplexního studia středověké civilizace. Lze jen doufat, že se autorovi podaří většinu zkoumaných textů postupně přeložit do češtiny v přístupných komentovaných edicích.

Diplomová práce Martina Šorma překračuje ve všech ohledech požadavky běžně kladené na tento typ studentských prací. Rád ji proto doporučuji k obhajobě a v závislosti na jejím průběhu navrhuji hodnotit ji známkou výborně.

V Praze dne 11. 5. 2015

